

УДК 008

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-5051-2042>ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-1102-4393>DOI: <https://doi.org/10.37627/2311-9489-23-2023-1.157-167>

## ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНА СТРАТЕГІЯ УКРАЇНИ В ДИСКУРСІ «КОНФЛІКТУ ЦИВІЛІЗАЦІЙ» С. ХАНТІНГТОНА

### *Сапелкіна*

#### *Злата Петрівна*

кандидатка історичних наук,  
доцентка кафедри іноземних мов  
і суспільних наук Академії праці,  
соціальних відносин і туризму,  
м. Київ  
[zsapelkina@gmail.com](mailto:zsapelkina@gmail.com)

### *Сапелкін*

#### *Юрій Володимирович*

кандидат соціологічних наук,  
старший науковий співробітник  
Інституту соціології Національної  
академії наук України,  
Київ  
[sapelkin.yurey@gmail.com](mailto:sapelkin.yurey@gmail.com)

### *Zlata Sapelkina*

Ph.D. (Theory and History of  
Culture), associate professor;  
Department of foreign languages and  
social sciences of the Academy of  
Labor, Social Relations and Tourism,  
Kyiv  
[zsapelkina@gmail.com](mailto:zsapelkina@gmail.com)

### *Yuriy Sapelkin*

Ph.D. (Social Studies),  
senior research fellow; Institute  
of Sociology of the National Academy  
of Sciences of Ukraine,  
Kyiv  
[sapelkin.yurey@gmail.com](mailto:sapelkin.yurey@gmail.com)

*Анотація.* У статті обґрунтовано практичну ефективність (з позиції сучасних реалій) концепції «зіткнення цивілізацій» американського вченого С. Хантінгтона та здійснено спробу осмислити складні, неоднорідні, часто полярні за структурою та ідеологією культурно-цивілізаційні простори, між якими розташована наша країна. Конкретні дані, висвітлені в роботі, переконливо доводять, що цивілізаційний аналіз Хантінгтона виявився свого роду пророцтвом щодо країн, розташованих на «лініях розломів», оскільки останні можуть зіткнутися з серйозними проблемами щодо збереження власної цілісності як через особливості географічного розташування, так і культурно-історичного, економічного та соціально-політичного розвитку, перебуваючи в полі інтересів конкуруючих цивілізацій. Виявлено, що в умовах наростання загальної конфліктності ідея протистояння цивілізацій стала визначальним принципом глобального розвитку початку ХХІ ст. В умовах агресивної політики Кремля наголошується на важливості міжцивілізаційного діалогу та західноєвропейського співробітництва, успіх якого залежить від взаємодовіри та рівноправності. Зроблено висновок, що спочатку гібридна, а згодом і повномасштабна війна, розв'язана російським агресором, остаточно довела безальтернативність повноцінного входження нашої держави в європейське співтовариство й необхідність подолання бар'єрів на цьому шляху. Автори наголошують на потребі створення спільних аксіологічних орієнтирів як консолідуючих факторів, здатних забезпечити національну єдність та успішну реалізацію євроінтеграційної стратегії.

*Ключові слова:* конфлікт цивілізацій, глобалізація, євроінтеграція, геополітика, міжцивілізаційний розлом, цінності.

*Актуальність теми дослідження.* Онтологія процесів, що відбуваються в сучасному світі, до яких належить і європейська інтеграція України, постає як стохастична серія складних, незворотних процесів та унікальних подій. Їхнє предметне осмислення, а понад те ще й аналітичне прогнозування, передбачає перехід мислення від гомогенної і лінійної темпоральності до нелінійної та емерджентної. І тому «...необхідно побачити ті тренди, що ведуть до майбутнього суспільства, яке складається з наявних, актуально присутніх змін і трансформацій» (Неретина, & Огурцов, 2014, с. 350).

*Постановка проблеми.* Масштабність і глибина трансформацій сучасності та непередбачуваність їхніх наслідків стають підґрунтям для науковців для порівняння цих процесів з тими, які відбувалися на території Європи наприкінці XIX — напочатку XX ст. Отож британський історик Д. Лівен, засновуючись на ґрунтовному аналізі глибинних мотивів зовнішньої політики європейських імперій перед Першою світовою війною, дійшов висновку, що «війна почалася, перш за все, через зміни в розподілі сил між державами й зростаючу націоналістичну загрозу, що була характерною як для окремих імперій, так і для світового устрою. Липнева катастрофа 1914 р. багато в чому сталася через помилки в розрахунках і політиці балансування на межі війни... Ці фактори й сьогодні представляють собою значну загрозу світу» (Лівен, 2017).

Так, на локальному рівні не припиняються війни в Сирії та Лівані, Ірані й Афганістані, а Україна, на думку багатьох експертів, перетворюється на «пороховий погріб Європи», яким були Балкани напередодні Першої світової війни. І цей цивілізаційний виклик, що постає перед людством в цілому, а перед Україною як в аспекті *clash of civilizations*, так і в *clash of localities*, свідчить про актуальність концепції американського соціолога й політолога С. Хантінгтона, висунутої ще в середині 90-х років минулого століття.

*Формулювання гіпотези дослідження.* Вирішення проблем, які постають перед Україною в аспекті її європейського вибору, передбачають докорінну реструктуризацію системи цінностей, оскільки лише спільність аксіологічних орієнтирів здатна забезпечити суспільну єдність перед загрозою нових («асиметричних», «гібридних», «низькоінтенсивних», «інформаційних») та повномасштабних воєн, що стали реальністю XXI ст., можливість яких у дискусії *clash of civilizations* передбачав С. Хантінгтон. Йому вдалося вловити глибинну сутність ключових тенденцій у світовій політиці й спрогнозувати її розвиток у найближчій перспективі. Не випадково його праця «Зіткнення цивілізацій» і зараз не втратила сенсу, оскільки ґрунтовно й аргументовано доводить, що межею Західного та Східного світів є не географічна, а ціннісна, що склалася історично.

*Аналіз історіографічної бази.* Як результат осмислення євроінтеграційної стратегії України в різних аспектах і дослідницьких оптиках створи-

лося предметне поле рефлексії, відтак бібліографія теми «зіткнення цивілізацій» досить широка. У добу незалежності цивілізаційний підхід в історіософському плані розвивали Ю. Павленко, С. Кримський, М. Попович, у економічному — Ю. Пахомов, відтак у 2006–2008 рр. під редакцією Ю. Н. Пахомова та Ю. В. Павленка вийшло фундаментальне дослідження «Цивілізаційна структура сучасного світу» в 3-х томах, у якому були позначені основні напрямки осмислення сучасної реальності, з'ясувалися причинно-наслідкові зв'язки між глобалізацією й конфліктом цивілізацій, наголошувалося на важливості визначення місця України в глобалізованому світі.

Аналіз публікацій «постмайданівського часу» дозволяє констатувати, що розширення Євросоюзу актуалізувало проблему України як «цивілізаційного порубіжжя» (*border land*) Європи. І тому територія країни у вітчизняному соціально-гуманітарному дискурсі розглядається як простір, коридор, «медіатор» міжцивілізаційної взаємодії, як порубіжний пояс, міст між Сходом і Заходом, як форпост європейської цивілізації та «вікно в Європу» для народів Сходу тощо. Так, на сайтах Інституту всесвітньої історії НАН України, Інституту історії України НАН України, Інституту соціології НАН України, Наукової бібліотеки ім. В. Вернадського в електронному вигляді є значна кількість наукових праць, які доводять тотожність української ідентичності європейській.

Про те, що вченими Інституту історії України НАН проводяться ґрунтовні й масштабні цивілізаційні дослідження, спрямовані на осмислення євроінтеграційних процесів в українському суспільстві (їхній зміст, послідовність, суперечності й протиріччя), завсвідчує звіт Українського національного комітету з вивчення країн Центральної і Південно-Східної Європи, у якому фахівці поєднують історичну рефлексію щодо присутності українського народу в європейському просторі із аналізом специфіки розгортання глобалізації (*Звіт Українського національного комітету, 2019*).

У наукових розвідках, репрезентованих у серії «Студії з регіональної історії», започаткованих Інститутом історії України 2014 р., і академічному журналі «Регіональна історія України» розроблено наукове підґрунтя, створено відповідну концептосферу й оприлюднено результати дослідження регіонів України. Ці дослідження, а також наукові студії

з українознавства вчених КНУ ім. Тараса Шевченка дають підстави стверджувати про становлення у вітчизняній науці соціально-історичної і теоретичної лімології, у межах якої в новому ракурсі відбувається концептуалізація як цивілізаційних проблем, так і проблем інакшостей, ментальностей, ідентичностей, цінностей українства (Т. Воропаєва, Я. Верменич, Т. Орлова, Л. Горбунова та ін.).

2018 року вчені Інституту соціології НАН України (Саєнко Ю., Чепурко Г., Привалов Ю., Піддубний В., Гончарук О. та ін.) глибоко дослідили як теоретичну концептуалізацію цивілізаційного вибору, так і з'ясували систему цивілізаційних цінностей українців у соціологічному вимірі. Ними проаналізовано цивілізаційно-культурні відмінності різних груп українського соціуму, динаміку змін ставлення населення до цивілізаційного вибору після революції гідності, соціально-економічні ризики в процесі здійснення Україною західноєвропейського цивілізаційного вибору в неоднорідному соціумі та інші аспекти проблеми (Саєнко, 2018). Поточний стан українського суспільства під кутом зору цивілізаційних ознак та його місце в системі сучасних людських цивілізацій розглядають у своїх роботах вчені Інституту соціології Злобіна О., Костенко Н., Шульга М., Бевзенко Л., Макеєв О., Ручка А, Головаха Є., Соболева Н. та ін.

У спеціальному випуску журналу «Україна модерна» «Пограниччя. Окраїни. Периферії» відомі вітчизняні та зарубіжні вчені (В. Кравченко, А. Каппелер, Бйорріс Куцмані, Л. Вульф, С. Плохій, К. Браун, С. Леп'явко) розглянули різні виміри та інтерпретації феномена «пограниччя» в дискурсі border studies, до предметного поля яких разом з інтердисциплінарними концепціями та напрямками дослідницької роботи входить і концепція С. Хантінгтона. В. Кравченко задля подолання розгляду культурно-цивілізаційних особливостей України в межах бінарної опозиції «Схід–Захід» пропонує використати ідею гетеротопного простору французького мислителя М. Фуко.

Над переосмисленням українського історичного процесу й аналізу специфіки мілітарного (степового, козацького) та культурного й релігійного характеру українського порубіжжя з використанням методологічних принципів теорії фронтиру плідно працюють В. Брехуненко, С. Леп'явко, І. Чорновол, В. Грибовський. Ситуації на Слобожанщині як українсько-російському прикордонні

вивчає Т. Журженко. Я. Калакура, О. Рафальський, М. Юрій, З. Самчук у межах масштабного проекту «Україна: цивілізаційний контекст пізнання», з врахуванням концепції С. Хантінгтона з'ясовують сутність цивілізаційного вибору України, його теоретико-методологічні, історичні та освітні засади.

Багато вітчизняних науковців, поділяючи основні положення теорії С. Хантінгтона, розглядають цивілізаційну приналежність України, починаючи з революції Гідності, у контексті російсько-української «гібридної» війни на Сході країни (О. Хімяк, В. Бабка, Л. Смола та ін.). Я. Потапенко, Л. Залізник причини цивілізаційного протистояння між Росією й Україною вбачають у орієнтації українства на Захід. О. Єременко вважає, що в цьому протистоянні відбувається вибір між домінуванням імперської держави й громадянським суспільством.

Аналіз концепції С. Хантінгтона як інструменту російської політичної еліти в аспекті акцентуації культурних відмінностей між Заходом і православною цивілізацією Сходу здійснила І. Сидоренко, а такі дослідники, як М. Кармазіна, Т. Бевз, Н. Ротар, В. Нападиста фокусували увагу на оцінках зарубіжними аналітиками й експертами викликів та інтеграційних перспектив України в контексті окупації Криму та російської агресії на Донбасі.

В. Ткаченко, Л. Якубова аналізують складності формування української ідентичності в умовах об'єктивного протистояння стратегії «русского мира». С. Кульчицький і М. Міщенко виявляють «больові точки», які перешкоджають українському народу ввійти до структур об'єднаної Європи.

Харківський соціолог І. Руценко зауважує на екзистенційному характерові протистояння, де вирішується майбутня доля України. Ще один вітчизняний соціолог І. Ф. Кононов висловлює засторогу, що використання цивілізаційного підходу винятково в дискурсі цивілізаційної війни, загрожує протистоянням у межах власне українського соціуму й не сприяє євроінтеграційному поступу нашої держави.

2020 р. авторським колективом, у складі якого й уже вищезазвані автори О. Рафальський, Я. Калакура, М. Юрій у співавторстві з В. Коцур, видано наукову працю в 2-х книгах «Антропологічний код української культури і цивілізації», у якій аналізується зміст і функції антропологічного коду культури та цивілізації на різних етапах історії України,

спростовуються теорії втрат ціннісно-сміслових форм буття в умовах глобалізації і парадигми «руського мира».

Однак, попри наявність великого дослідницького інтересу до феномена зіткнення цивілізацій вітчизняні науковці недостатньо досліджують євроінтеграційні перспективи України саме в контексті теорії С. Хантінгтона.

*Методологія дослідження* містить загальнонаукові методи систематизації та узагальнення матеріалу з досліджуваної проблематики, що дозволили науково обґрунтувати практичну дієвість теоретичних поглядів С. Хантінгтона, який передбачив і висвітлив різні аспекти можливих цивілізаційних конфліктів. Застосування герменевтичного принципу уможливило розуміння специфіки перебігу тих чи інших культурно-історичних процесів в епоху глобалізації. Використання аналітичного підходу дозволило виокремити концептуальні засади щодо подальших кроків України на шляху до євроінтеграції, як держави, що знаходиться на лінії цивілізаційного розлому.

*Метою і завданнями роботи* є дослідження когнітивного потенціалу європейського вибору України в дискурсі «зіткнення цивілізацій» С. Хантінгтона та окреслення суті проблем, що постають на шляху реалізації євроінтеграційної стратегії.

*Вклад основного матеріалу.* У сучасному світі могутність західної цивілізації, її «універсалістські претензії», прагнення поширити свої культурні цінності породжують ворожість у незахідних цивілізаціях, запускаючи в дію механізм соціального конфлікту. Для означення останнього С. Хантінгтон запропонував термін «зіткнення цивілізацій» (clash of civilizations) у статті під такою ж назвою, опублікованій у журналі «Foreign affairs». Водночас американський вчений порушив питання стосовно майбутнього світоустрою після закінчення «холодної війни» й руйнації усталеної структури світопорядку. На противагу Ф. Фукуямі з його тезою про «кінець історії» С. Хантінгтон писав, що «із закінченням холодної війни підходить до кінця і західна фаза розвитку міжнародної політики. У центр висувається взаємодія між Заходом і незахідними цивілізаціями. На цьому новому етапі народи й уряди незахідних цивілізацій уже не виступають як об'єкти історії, а разом із Заходом починають самі рухати і творити історію, базуючись не на їхніх політичних чи економічних системах,

не на рівні економічного розвитку, а виходячи з культурних і цивілізаційних критеріїв» (Хантінгтон, 2003, с. 34).

Отже, американський теоретик, актуалізуючи цивілізаційний підхід А. Тойнбі, пов'язав майбутнє людства з протистоянням цивілізацій, запропонувавши нову зовнішньополітичну «парадигму», здатну вирішувати проблеми орієнтації в глобальному світі.

Під цивілізацією він мав на увазі найбільш широкую соціокультурну спільноту, яка досягла високого рівня культурного розвитку. Цивілізаційну єдність забезпечують такі об'єктивні чинники, як мова, історія, релігія, культурні звичаї, інститути та суб'єктивна самоідентифікація людей. Якщо ідеологія й економіка втрачають значення, то саме культурні цінності, світоглядні ідеї, різна цивілізаційна ідентичність народів стають головним джерелом масштабних і небезпечних конфліктів у світовій політиці. У таких конфліктах західна цивілізація представляє лише один з елементів глобальної культурно-цивілізаційної мозаїки. Аксіологічна субстанціальність набуває максимально інтенсивного протистояння, підвищеної конфліктності, як стверджує вчений, на лініях розлому (fault line) між цивілізаціями. І тому «війни по лініях розломів проходять етапи посилення, сплеску, стримування, тимчасового припинення та зрідка — розв'язання» (Хантінгтон, 2003, с. 429).

Саме на такій лінії цивілізаційного розлому, яку проводить С. Хантінгтон на мапі Європи, знаходиться Україна, що обумовлюється її перебуванням на перехресті трьох великих цивілізаційних просторів — західноєвропейського, євразійського та ісламського. На думку українських вчених, це пояснює «розколотість українського суспільства» за «ознакою етнічної, мовної, культурної, цивілізаційної приналежності» й розходження щодо відповідних цивілізаційних орієнтацій (Калакура, 2015). Проте, вітчизняна дослідниця Т. Воропаєва стверджує, що Україна, будучи «передмур'ям» Європи, не «перекриває» жоден цивілізаційний розлом, а перебуваючи на східному кордоні європейської цивілізації, виконує роль її південно-східного форпосту (Воропаєва, 2015, с. 64).

Наразі свідченням цивілізаційного зіткнення стала агресивна політика путінської Росії з її прагненням заблокувати євроінтеграційний вибір на-

шої держави, оскільки незалежна та європейська Україна сприймається російськими геополітиками як основна загроза реалізації проекту «русского мира», ключовим елементом якого вона розглядається. Український вчений І. Чорновол наполягав, що участь Росії в гібридній війні на Сході України перетворила Донбас на мілітарний фронт, Україна стала кордоном європейської цивілізації, зоною жорстокого протистояння експансії Росії (Чорновол, 2016).

І. Рушенко, передбачаючи, що росіяни не задовольняться свого «апетиту» лише Донбасом, однозначно стверджував, що на Сході України, на лінії розлому воюють європейськоорієнтовані українці й росіяни з московськоорієнтованими росіянами й українцями. І ця війна, на думку соціолога, має екзистенційний характер, оскільки вирішується питання «бути чи не бути» Україні частиною європейської цивілізації» (Рушенко, 2016).

Випробування «руським миром», на думку ще однієї вітчизняної дослідниці Л. Якубової, стане найважчим іспитом, який Україна має скласти, аби повною мірою набути державний суверенітет (Якубова, 2018). І це важке випробування дійсно невдовзі випало на долю українського народу після віроломного повномасштабного вторгнення російського агресора 24 лютого 2022 року.

Варто зазначити, що шлях України до Європейського Союзу виявився тривалим і тернистим, хоча ще 1993 року Верховна Рада прийняла постанову «Про основні напрями зовнішньої політики України», у якій уперше була сформульована позиція щодо ЄС на законодавчому рівні:

«Перспективною метою зовнішньої політики є членство України в Європейських співтовариствах... З метою підтримки стабільних відносин з ними Україна укладає Угоду про партнерство та співробітництво, здійснення якої стане першим етапом просування до асоційованого, а згодом — до повного її членства в ЄС» (Постанова Верховної Ради України, 1993).

Наступного року президентом Леонідом Кравчуком у Люксембурзі між Україною і ЄС була підписана Угода про партнерство й співробітництво (*Угода про партнерство, 1994*), яка вступила в силу в березні 1998 року після її ратифікації всіма країнами-членами Євросоюзу.

2 квітня 1996 року тодішній президент Леонід Кучма в щорічній доповіді про внутрішню та зовнішню політику України констатував, що «визнання та утвердження України у світовому співтоваристві набуло якісного виміру. Найважливіший показник цього — входження до Ради Європи, що, своєю чергою, підтвердило реальність вибору європейської моделі розвитку. Наша стратегія полягає в наближенні до загальноєвропейських структур двома паралельними курсами — безпосередньо та через членство в центральній, східній та південноєвропейських інституціях» (Економічний і соціальний розвиток, 1996).

Отже, ще 1996 року Україна заявила про свої європейські цілі та прозахідний напрям руху, а через деякий час Київ наважиться попроситися до НАТО.

Що ж стримувало просування України в бік Європи майже три десятки років? Перш за все — економічна орієнтація на Росію і бізнес-інтереси, зосереджені на Сході, значній провладній та олігархічній частині України. Окрім цього, за критерієм ставлення українського населення до інтеграції в ЄС у той час виділялося кілька соціальних груп. Перша — єврооптимісти, для яких стандарти й критерії ЄС сприймалися як цінності. На противагу останнім у Парламенті України тривалий час значний відсоток посідали представники комуністичної партії з електоратом, котрий жив радянськими стереотипами. Саме вони найбільш активно виступали проти вступу України до НАТО, а проблема інтеграції України в ЄС для них була другорядною або взагалі не стояла на порядку денному, оскільки вони орієнтувалися на «братній» російський народ. Ще одна соціальна група орієнтувалася на багатовекторність, одним з апологетів якої був президент України Леонід Кучма. Хоча Кучма неодноразово заявляв, що стратегічний курс України зумовлений її геополітичним становищем, історичними та культурними традиціями, які чітко ідентифікують державу з Європою, пропагуючи позицію багатьох українських істориків, що «Україна — не Росія» (про що свідчить однойменна праця за його авторства (Кучма, 2004)), проте вважав, що завдання рухати Україну в бік ЄС не варто трактувати однови́рно й перетворювати на догму, оскільки минулий досвід не дозволяє Україні повернутися спиною до сусідів, перш за все, до Росії і партнерів по СНД. Серед політикуму були й прихильники особливого

шляху розвитку України. Скажімо, секретар РНБО Євген Марчук, котрий неодноразово наголошував, що Україна самодостатня, а тому незалежна й нейтральна.

Цікаво, що незважаючи на явні факти, м'яко кажучи, недружньої політики з боку Росії (конфлікт на острові Тузла, газові та торгово-економічні війни), мало хто вірив і зміг спрогнозувати зовнішню агресію з боку північного сусіда.

Як наслідок, непослідовність керівної верхівки країни, гра на обидва поля (загравання з Європою і Росією), маніпулювання думкою електорату з боку політичних сил приведе до того, що за крок до підписання Угоди про асоціацію України з ЄС в кінці 2013 року Янукович зрадить інтересам країни й відмовиться від європейського курсу на невизначений термін. Це привело до соціального вибуху, Революції Гідності, зміни влади. Ці події, незважаючи на страшні економічні, а найголовніше — людські втрати, врешті решт розставили крапки над «і», наразі переважна частина українців усвідомлює, що альтернативи євроінтеграції та вступу до НАТО нема, адже на карту поставлена незалежність держави.

Відтак на сучасному етапі розвитку процеси євроінтеграції в Україні набули якісно нового змісту: з декларативного зовнішньополітичного курсу вони перетворилися на комплексну внутрішню політику реформ — ратифікація Угоди про асоціацію, запровадження безвізового режиму з ЄС, внесення змін до Конституції щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в ЄС та в Організації Північноатлантичного договору (*Закон України «Про внесення змін, 2019*). Наступним кроком стало отримання Україною 23 червня 2022 року статусу кандидата у члени ЄС.

Про високий рівень підтримки суспільством європейської стратегії свідчать соціологічні опитування. Так, за результатами щорічних національних моніторингових опитувань, котрі з 1994 р. проводить Інститут соціології НАН України, у 2019 р. 58,8 % респондентів позитивно ставились до вступу в Європейський Союз, тоді як у 2013 їх було 41,6. Особливо вражають цифри позитивно налаштованих до вступу в НАТО: у 2019 — 46,5 %, порівняно з 2013 — 14,4 (*Українське суспільство, 2019*).

Опитування громадської думки, проведене соціологічною групою «Рейтинг» у червні 2022 року,

після повномасштабного вторгнення Російської федерації в Україну свідчить про збільшення підтримки членства в НАТО. На референдумі цю ініціативу підтримали б 76%, проти — 10%, не проголосували б 12%. У березні 2022 підтримували вступ до Альянсу 68%. 87% опитаних позитивно ставляться до вступу до ЄС. 69% опитаних вірять у вступ до ЄС у перспективі 5 років (40% — протягом 1–2 років, 29% — до п'яти років). Ще 14% вірять, що Україна стане членом ЄС протягом наступних 5–10 років, 3% — за 10–20 років. Лише 7% не вірять, що Україна інтегрується до Європейського Союзу (*Соціологічна група «Рейтинг», 2022*).

Проте, у Європейському Союзі, членства в якому прагне наша країна, відбувається складна й неоднозначна трансформація політичного ландшафту, обумовлена зростанням популізму, сепаратизму, євроскептицизму, посиленням впливу радикальних політичних сил як лівої, так і правої орієнтації, появою «нового націоналізму», антисистемних рухів і партій та зміною політичних еліт. Водночас європейські процеси проходять на тлі кардинального переформатування світової політичної архітекtonіки, початком становлення багатопольярного світу з поліцентричною структурою, що супроводжується мілітаризацією геополітики, культурним насильством, інформаційними й гібридними війнами різної інтенсивності.

Важливим чинником цього переформатування є міграційна криза в країнах ареалу західної цивілізації, оскільки в мігрантів, які належать до інших культур, виникають суперечності з місцевими жителями на ціннісній основі. Це провокує терористичні атаки й «тиху війну», протистояти яким виявилася нездатною політика мультикультуралізму, що визнали європейські лідери.

Відомий етнолог і соціальний антрополог В. О. Тишков вказує на те, що інтенсивні міграційні потоки змінюють національно-культурну складову західних держав, спричиняють кризу ідентичності, протидіють інтеграційним процесам, стають додатковим фактором загроз і невизначеності, ускладнюючи цивілізаційну динаміку (Тишков, 2016, с. 32). Ця, так звана, «тиха війна» засвідчує, що «зіткнення цивілізацій» відбувається і на європейських теренах, набуваючи внутрішньодивілізаційного виміру.

Однією з фундаментальних причин і головним каталізатором конфлікту цивілізацій є процеси гло-

балізації. Водночас загроза конфлікту цивілізацій, у тій чи іншій формі, зростає за умови домінування тенденції «глобалізації деглобалізації», коли всі культурно-цивілізаційні системи будуть відстоювати своє право на самобутність і виявляться нездатними до дискурсивного діалогу. Це актуалізує концепцію «зіткнення цивілізацій» С. Хантінгтона, проте використання її когнітивного потенціалу передбачає врахування, з одного боку, історичного контексту її формування, а з іншого, онтологію процесів, які відбуваються в сучасному світі: їхню плінність і нелінійність, непередбачуваність і стохастичну невизначеність.

Перебування України на лінії цивілізаційного розлому, її фронтірність, як пише І. Чорновол, утворює «простір змінних цінностей зони зіткнення різних культур і адаптації до природного середовища, у процесі якого, як наслідок інтенсивної комунікації, економічної, соціальної, культурної та політичної взаємодії, відбуваються запозичення, пристосування (акультурація), або одомашнення (асиміляція) однієї культури іншою» (Чорновол, 2016).

А відтак, успішна реалізація євроінтеграційної стратегії України залежить від трансформації системи цінностей українців, подолання дихотомії національної ідентичності, комплексу «малоросійської» меншовартості й амбівалентної свідомості. Оскільки остання серед населення Донбасу поряд з іншими причинами перетворила «цей регіон на військовий фронтір, криваве порубіжжя протистояння новітньої експансії російського імперіалізму» (Чорновол, 2016).

Наразі перешкодою до євроінтеграції є домінанта в українців цінностей виживання, а не самореалізації, для ствердження яких суспільство повинно певною мірою позбутися «романтичної ідеалізації» рис національного характеру (ментальності) як основи ідентичності (Рябчук, 2019, с. 190). Про домінування цінностей виживання свідчить числення трудова міграція українців, яка попри поповнення державного бюджету породжує на вітчизняних теренах «простір дефіциту навичок», оскільки від'їжджають найбільш кваліфіковані працівники. Одночасно інтенсифікується такий специфічний вид міграційного потоку, як «відтік мізків», що стосується не лише вітчизняних науковців, а й талановитої молоді, яка виїздить у європейські країни на навчання, а перспективи її повернення вигля-

дають примарними. Причина подібного стану — неефективність проведення освітньої реформи й негативний міжнародний дискурс вітчизняної освіти, віддзеркаленням чого є глобальні рейтинги вишів. Тому, згідно з рейтингом QS World University Rankings 2019, ХНУ ім. Каразіна перебуває на 481 місці, КНУ ім. Шевченка в розділі 531–540, а ще чотири виші — у сьомій і восьмій сотні (QS World University Rankings, 2019).

Особлива небезпека полягає в ослабленні творчих механізмів регулювання суспільної діяльності, превалюванні «антинорм» у поєднанні з невіглаством і нікчемністю. Це свідчить про деградацію форм, норм, принципів суспільного буття, включно з правовими та моральними регулятивами, тобто того, що визначається як цивілізованість, цивілізована поведінка. Відповідно до цього трансформація цивілізаційних засад повинна бути спрямована на творення освітнього середовища, здатного культивувати інтелектуально й морально повноцінну, ініціативну й відповідальну особистість, з почуттям власної гідності. Нездатність вирішення цих проблем негативно позначиться на темпах і якості розвитку українського суспільства, а відтак утруднить, якщо не зведе нанівець, євроінтеграційні процеси.

Ще однією перешкодою на шляху до євроінтеграції є те, що український публічний, інформаційно-комунікативний простір, як і міжособистісне спілкування, пронизує мова ненависті «Hate speech», яка заснована на бінарній опозиції «свій-чужий». У випадку загострення ситуації, на що звертають увагу соціолінгвісти й лінгвокультурологи, чужий перетворюється на ворога, уособлення абсолютного зла, у боротьбі з яким виправдовуються будь-які методи боротьби. Цілковито виправданою в цьому контексті є засторога соціолога І. Ф. Кононова щодо можливості пошуків «п'ятої колонії» — внутрішніх ворогів, до числа яких зараховуються усі незгодні з ідеологічними установками правлячої фракції політичного класу (Кононов, 2018). Мова ненависті спричиняє руйнацію суспільної моралі, сприяє процесам дегуманізації, протистоять шляху досягнення консенсусу стосовно базових цінностей як ядра українського суспільства.

У той самий час, незважаючи на всі проти, українці мають чим пишатися, їм є що запропонувати Європі, адже основним національним капіталом нашої країни є людина як самодостатня

особистість, її культурний, інтелектуальний тезаурус, метафізичний і духовний кругозір, здатність до самостійної позиції, діяльної рефлексії і компетентного аналізу ситуацій, а головне — готовність і спроможність продукування нових смислів. Динамізм особистості і соціальної творчості, професійність, інноваційно-проектний тип мислення такої людини, як головного суб'єкта соціокультурних трансформацій, орієнтовані на постійний пошук і впровадження нових, більш досконалих технологій як виробничих, націлених на інтенсифікацію економічних процесів, так і технологій соціального управління і соціальних комунікацій. Саме конструктивна енергія таких людей здатна по-новому організувати й структурувати соціальний порядок та забезпечити ефективне функціонування управлінських структур різного рівня й тим самим забезпечити рівноправне входження в європейську спільноту.

*Висновки.* Європейський поступ України на перших етапах соціокультурної трансформації, структурної й інституційної перебудови супроводжувався кризовими явищами й конфліктами, можливість розв'язання яких С. Хантінгтон вбачав у необхідності подолання консерватизму, старих ментальних і когнітивних стереотипів, застарілих традицій. Це обумовило звернення до цінностей, як вищого за значимістю смислоутворювального принципу організації життєдіяльності людини.

Російська агресія і внутрішні виклики стали потужним каталізатором соціальних та інституційних змін, що обумовили необхідність формування принципово нової, європейської (за своєю сутністю) системи цінностей, яку б поділяли більшість громадян, адже лише спільність аксіологічних орієнтирів є консолідуючим чинником, здатним забезпечити національну єдність та успішно реалізувати євроінтеграційну стратегію країни. І хоча ейфорія, яка панувала в українському суспільстві після Революції Гідності про швидке й безболісне приєднання до Європи, пройшла та стало зрозуміло, що європейська інтеграція не одномоментний рух, а глибинний процес, котрий залежить від фундаментальних внутрішніх перетворень, наразі українці позбавляються штучно насадженого мислення, що їм не вижити без «братнього російського народу» й про неможливість прийняття європейських стандартів. Адже саме війна наочно показала справжнє обличчя «русского мира», а безпрецедентна підтримка західного світу дозволила населенню України сконсолідуватися і перетворитися на згуртовану сильну націю. Наразі наша держава остаточно визначилась з вектором розвитку до європейського співтовариства, про що свідчать впевнені кроки влади. Відтак, євроінтеграція для більшості громадян стала не просто гаслом, а поверненням до власної цивілізаційної автентичності, адже Україна завжди була частиною Європи, хоча і специфічною.

#### Література:

- Воропаєва, Т. (2015). Цивілізаційний поступ українства: теоретико-емпіричні результати дослідження. *Українознавчий альманах*. Вип. 18. С. 62–66.
- Економічний і соціальний розвиток України у 1995 році. (1996). *Щорічна доповідь Президента України про внутрішню та зовнішню політику України*. Київ. 387 с.
- Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» від 7 лют. 2019 р. № 2680-VIII. (2019). Відновлено з [https://ips.ligazakon.net/document/view/t192680?an=8&ed=2019\\_02\\_07](https://ips.ligazakon.net/document/view/t192680?an=8&ed=2019_02_07)
- Звіт Українського національного комітету з вивчення країн Центральної і Південно-Східної Європи про науково-організаційну діяльність у 2015–2018 рр. (2019). Відновлено з <http://history.org.ua/uk/page/ukrainskij-nacionalnij-komitet-z-vivcenna-krain-centralnoi-i-pivdenno-shidnoi-evropi>
- Калакура, Я. С., Рафальський, О. О., & Юрій, М. Ф. (2015). *Українська культура: цивілізаційний вимір*. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 496 с.
- Кононов, И. Ф. (2018). Понятие цивилизации в научных, идеологических и повседневных дискурсивных практиках военного времени в Украине. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія*



- “Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи”. Вип. 40. С. 14–28. DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-6521-2018-40-02>
- Кучма, Л. (2004). *Україна — не Россия*. М.: Время. 560 с.
- Ливен, Д. (2017). *Навстречу огню. Империя, война и конец царской России*. М.: Политическая энциклопедия. 431 с.
- Неретина, С. С., & Огурцов, А. П. (2014). *Онтология процесса. Процесс и время*. М.: Голос. 724 с.
- Постанова Верховної Ради України «Про основні напрями зовнішньої політики України». (1993). *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, N 37. Відновлено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12#Text>
- Рафальський, О. О., & Самчук, З. Ф. (2018). *Цивілізаційні перехрестя сучасного суспільства*. Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України. 688 с.
- Рущенко, І. П. (2016). Конфлікти в зоні АТО: зміст і методика виміру. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*. Вип. 37. С. 108–114.
- Рябчук, М. (2019). *Долання амбівалентності. Дихотомія української національної ідентичності. Історичні причини та політичні наслідки*. Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України. 252 с.
- Саєнко, Ю., та інші. (2018). *Цивілізаційний вибір сучасного українського суспільства*. Відп. ред. Г. Чепурко. Ін-т соціології НАН України, Центр соц. експертиз ім. Юрія Саєнка ІС НАН України. Київ; Львів: Простір-М. 295 с.
- Соціологічна група «Рейтинг»*. *Тринадцять загальнонаціональне опитування: зовнішньополітичні орієнтації*. (18–19 червня, 2022). Відновлено з [https://ratinggroup.ua/research/ukraine/trinadcatyy\\_obschenacionalnyy\\_opros\\_vneshnepoliticheskie\\_orientacii\\_18-19\\_iyunya\\_2022.html](https://ratinggroup.ua/research/ukraine/trinadcatyy_obschenacionalnyy_opros_vneshnepoliticheskie_orientacii_18-19_iyunya_2022.html)
- Тишков, В. А., & Филиппова, Е. И. (Ред.). (2016). Культурная сложность современных наций. *Институт этнологии и антропологии им. Н. Н. Миклухо-Маклая РАН*. М.: Политическая энциклопедия. 384 с.
- Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами* (998 012). (14. 06. 1994). Відновлено з [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998\\_012#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text)
- Українське суспільство. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг*. (2019). Київ: Ін-т соціології НАН України. С. 425–426.
- Хантингтон, С. (2003). *Столкновение цивилизаций*. М.: ООО «Издательство АСТ». 603 с.
- Чорновол, І. П. (2016). Компаративні фронтири: світовий та вітчизняний вимір: автореф. дис на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук: 07.00.01; 07.00.02. Львів. 34 с.
- Якубова, Л. (2018). *«Русский мир» в Україні: на краю прірви*. Київ: Кліо. 384 с.
- Harrison, Lawrence, & Huntington, Samuel (Eds.) (2000). *Culture Matters: how values shape human progress*. New York: Basic Books.
- QS World University Rankings*. (2019). Retrieved from <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2019>

#### References:

- Chornovol, I. P. (2016). Komparatyvni frontyry: svitovyi ta vitchyzniani vymir [The comparative frontiers: world and domestic dimension]. *Extended abstract of doctors thesis*. Lviv. (In Ukrainian)
- Ekonomichni i sotsialni rozvytok Ukrainy u 1995 rotsi [Economic and social development of Ukraine in 1995]. (1996). *Annual report of the President of Ukraine on domestic and foreign policy of Ukraine*. Kyiv. 387 p. (In Ukrainian)
- Harrison, Lawrence, & Huntington, Samuel (Eds.) (2000). *Culture Matters: how values shape human progress*. New York: Basic Books.
- Huntington, S. (2003). *Stolknovenye tsyvylyzatsiy* [The Clash of Civilizations]. Moscow: LLC "Publishing AST". (In Russian)
- Kalakura, Ya. S., Rafalsky, O. O., & Yuriy, M. F. (2015). *Ukrainska kultura: tsyvilizatsiynyi vymir* [Ukrainian culture: civilization dimension]. Kyiv: Institute of Political and Ethnonational Studies named after I.F. Kuras of National Academy of Sciences of Ukraine. 496 p. (In Ukrainian)
- Kononov, I. F. (2018). Ponjatie civilizacii v nauchnyh, ideologicheskikh i povsednevnyh diskursivnyh praktikah voennogo vremeni v Ukraine [The concept of civilization in the scientific, ideological and everyday

- discourse practices of wartime in Ukraine]. *Bulletin of the Kharkiv National University named after V.N. Karazin. "Sociological Researches of Modern Society: Methodology, Theory, Methods"*, issue 40, 14–28. (In Russian) DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-6521-2018-40-02>
- Kuchma, L. (2004). *Ukraina — ne Rossija [Ukraine is not Russia]*. Moscow: Vremia. (In Russian)
- Leeven, D. (2017). *Navstrechu ognju. Imperija, vojna i konec carskoj Rossii [Towards the Fire. Empire, war and the end of tsarist Russia]*. Moscow: Political Encyclopedia. (In Russian)
- Neretina, S. S., & Ogurtsov, A. P. (2014). *Ontologija processa. Process i vremena [Ontology of the process. Process and time]*. Moscow: Golos. (In Russian)
- Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro osnovni napriamy zovnishnoi polityky Ukrainy» [Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine "On the main directions of foreign policy of Ukraine"]. (1993). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*, N 37. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12#Text> (In Ukrainian)
- QS World University Rankings*. (2019). Retrieved from <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2019>
- Rafalsky, O. O., & Samchuk, Z. F. (2018). *Tsyvilizatsiini perekhrestia suchasnoho suspilstva [Civilizational crossroads of modern society]*. Kyiv: Institute of Political and Ethnonational Studies named after I.F. Kuras of National Academy of Sciences of Ukraine. (In Ukrainian)
- Ruschenko, I. P. (2016). Konflikty v zoni ATO: zmist i metodyka vymiru [Conflicts in the ATO zone: the content and method of measurement]. *Bulletin of the Kharkiv National University named after V.N. Karazin. "Sociological Researches of Modern Society: Methodology, Theory, Methods"*, issue 37, 108–114. (In Ukrainian)
- Ryabchuk, M. (2019). *Dolannia ambivalentnosti. Dykhotomiia ukrainskoi natsionalnoi identychnosti. Istorychni prychny ta politychni naslidky [Overcoming ambivalence. Dichotomy of Ukrainian National Identity. Historical causes and political implications]*. Kyiv: Institute of Political and Ethnonational Studies named after I.F. Kuras of National Academy of Sciences of Ukraine. (In Ukrainian)
- Sayehko, Yu., & other. (2018). *Tsyvilizatsiinyi vybir suchasnoho ukrainskoho suspilstva [Civilizational choice of modern Ukrainian society]*. Institute of Sociology National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv, Lviv: Prostir-M. (In Ukrainian)
- Sotsiologichna hrupa «Reitynh»*. *Trynadtsiate zahalnonatsionalne opytuvannia: zovnishnopolitychni oriientsatsii [Sociological group «Rating». Thirteenth national survey: foreign policy orientations]*. (June 18–19, 2022). Retrieved from [https://ratinggroup.ua/research/ukraine/trinadcatyy\\_obschenacionalnyy\\_opros\\_vneshnepolitieskie\\_orientacii\\_18-19\\_iyunya\\_2022.html](https://ratinggroup.ua/research/ukraine/trinadcatyy_obschenacionalnyy_opros_vneshnepolitieskie_orientacii_18-19_iyunya_2022.html) (In Ukrainian)
- Tishkov, V. A., & Filippova, E. I. (Eds.). (2016). *Kul'turnaja slozhnost' sovremennykh natsij [Cultural complexity of modern nations]*. *Institute of Ethnology and Anthropology named after N. N. Miklukho-Maclay*. Moscow: Political Encyclopedia. (In Russian)
- Uhoda pro partnerstvo i spivrobotnytstvo mizh Ukrainoiu i Yevropeiskymy Spivtovarystvamy ta yikh derzhavamy-chlenamy (998 012) [Agreement on partnership and cooperation between Ukraine and European Communities and their Member States (998 012)]*. (14.06.1994). Retrieved from [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998\\_012#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text) (In Ukrainian)
- Ukrainske suspilstvo. Stan ta dynamika zmin. Sotsiologichnyi monitorynh [Ukrainian society. Status and dynamics of changes. Sociological monitoring]*. (2019). Kyiv: Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine. 425–426. (In Ukrainian)
- Voropayeva, T. (2015). Tsyvilizatsiinyi postup ukrainstva: teoretyko-empyrychni rezultaty doslidzhennia [Civilizational progress of Ukrainians: theoretical-empirical results of the study]. *Ukrainian Studies Almanac*, 18, 62–66. (In Ukrainian)
- Yakubova, L. (2018). «Russkyi myr» v Ukraini: na kraiu prirvy ["Russian World" in Ukraine: on the edge of the abyss]. Kyiv: Clio. (In Ukrainian)
- Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy (shchodo stratehichnoho kursu derzhavy na nabuttia povnopravnogo chlenstva Ukrainy v Yevropeiskomu Soiuzi ta v Orhanizatsii Pivnichnoatlantynohoho dohovoru)» vid 7 liut. 2019 r. No 2680-VIII [Law of Ukraine "On Amendments to the Constitution of Ukraine (on the strategic course of the state to gain full membership of Ukraine in European Union and North Atlantic Treaty Organization)" from 7 February 2019 No. 2680-VIII]*. (2019). Retrieved from [https://ips.ligazakon.net/document/view/t192680?an=8&ed=2019\\_02\\_07](https://ips.ligazakon.net/document/view/t192680?an=8&ed=2019_02_07) (In Ukrainian)
- Zvit Ukrainskoho natsionalnoho komitetu z vvychennia krain Tsentralnoi i Pivdenno-Skhidnoi Yevropy pro*

*naukovo-orhanizatsiinu diialnist u 2015–2018 rr.* [Report of the Ukrainian National Committee for the Study of the Countries of Central and Southeast Europe on the Scientific and Organizational Activities in 2015–2018]. (2019). Retrieved from <http://history.org.ua/uk/page/ukrainskij-nacionalnij-komitet-z-vivcenna-krain-centralnoi-i-pivdenno-shidnoi-evropi> (In Ukrainian)

*Zlata Sapelkina, Yuriy Sapelkin*

**Ukraine's European integration strategy in the "clash of civilizations" discourse by S. Huntington**

*Abstract.* The article highlights practical effectiveness (in contemporary realities) regarding the "clash of civilizations" concept by American scientist S. Huntington with an attempt to reconsider the concept of civilizations, often complex, heterogeneous, and polar in structure and ideology, which our state is situated. According to article data, the civilization analysis by Huntington turned out to be a prophecy in terms of serious challenges the countries located on the "fault lines" might face regarding maintaining their integrity because of their specific location, historical, economic, and sociopolitical development, situated in the field of interests of competing civilizations. It is revealed that in times of rising level of conflicts, the idea of civilizations confrontation becomes defining principle of global development in the beginning of the XXI century. The mutual trust, and equality are emphasized as a must for successful civilizational dialogue and Western European cooperation in conditions of Kremlin aggressive policies. It is concluded that the hybrid war first and the full-scale war then, both started by Russian aggressor finally proved the necessity for our country to become a full member of the European community and to overcome all the barriers on this way. Therefore, a particular attention is paid to overcome existing barriers for Ukraine to enter the European Community, emphasizing the urgent need to create common axiological guiding marks in terms of consolidating factors to ensure national unity and successful implementation of European integration strategy.

*Keywords:* conflict of civilizations, globalization, European integration, geopolitics, intercivilizational gap, values.